

УДК 316.32

Мережеве суспільство як нова форма соціальної організації в умовах глобалізації

Радмила Войтович,

доктор наук з державного управління,
професор кафедри філософії

і методології державного управління

Національної академії державного управління
при Президентіві України

В результаті соціальної трансформації, якої зазнав сучасний світ в умовах глобалізації, сконструювався новий тип соціальної структури та нова форма соціальної організації людей, які іменуються мережевим суспільством. Теорія мережевих структур сьогодні проникає у всі сфери людської життєдіяльності і у всі процеси світового розвитку (глобальні, регіональні, економічні, культурні, соціальні), а тому все частіше спонукає держави до активної участі у міжнародних організаціях, подекуди шляхом обмеження свого суверенітету та мобілізації власних можливостей розвитку.

Ключові слова: глобалізація, мережеве суспільство, соціальні структури.

As a result of social transformation in the conditions of globalization the new type of social structure and the new form of social organization of people called network society were constructed. Today a theory of network structures gets to all spheres of human vital activity and in all processes of world development (global, regional, economic, cultural, social), and that is why more frequently induces the states to take part in international organizations, sometime limiting their sovereignty and mobilizing own possibilities of development.

Keywords: globalization, network society, social structures.

Концепція світоустрою, яка базується на мережевій методології, має кілька варіантів реалізації, а саме: вона здатна як забезпечити певну світоцілісність, так і має всі шанси призвести до встановлення світової анархії. Тому цілком виправданим для більшості країн є сьогодні питання включатися чи ні в глобальні мережі світового розвитку, приймати чи ні встановлені правила взаємодії. Слід відзначити, що мережева організація суспільства існувала майже завжди, проте більше можливостей для формування мережевих відносин з'явилося саме в умовах глобалізації, яка викликала зростання внутрішньої взаємопов'язаності світової системи, стала ефективним каталізатором трансформаційного розвитку сучасного світу, адекватно реагуючи на його внутрішні та зовнішні виклики, а це, у свою чергу, призвело до спрощення процесу налагодження зв'язків між суб'єктами глобального простору.

Проблема визначення сутності і специфіки функціонування мережевого суспільства для методології розвитку сучасної науки не є новою, проте окремі аспекти її розгляду так і не мають достатнього висвітлення в сучасних дослідницьких підходах. Так, зокрема, не достатньою мірою розкрито сутність, зміст і форми мережевого суспільства в умовах глобалізації, значна кількість сучасних підходів зводиться до розуміння його сутності, виходячи із засад інформаційно-комунікативного розвитку, що реально не розкриває характеру формування мережевого світогляду в умовах глобалізації, адже тут включаються інші фактори. У цьому плані особлива роль належить, зокрема, дослідженням М. Кастельса, О. Ойнера, К. Келлі, Е. Камерона, Р. Барбрука. Саме це безпосередньо визначає методологічний інтерес здійснення аналізу окресленої нами проблеми.

Відповідно до цього **метою статті** є аналіз особливостей виникнення і функціонування мережевого суспільства як нової форми соціальної організації в умовах глобалізації. Досягнення цієї мети обумовлює розв'язання низки завдань, а саме: аналізу основних умов і факторів виникнення мережевого суспільства; розкриття сутності його функціонування; визначення основних його структурних елементів; характеристики співвідношення національної держави та мережевого суспільства в сучасних умовах.

Глобалізація в сучасній її формі призвела до зародження мережевого світоустрою, де суб'єкти мереж усвідомлюють себе цілісністю глобального простору, яка відкрита для будь-яких форм взаємодії і не обмежена певними зв'язками. Аби вижити в сучасному світі люди та країни мають приймати мережевий спосіб взаємодії; навіть щоб протистояти мережевим принципам сучасного розвитку їм все одно потрібно перебувати у мережі.

Мережа, у свою чергу, є організаційною структурою, що характеризує взаємодію сукупності об'єктів, об'єднаних певними формами зв'язків, які базуються на взаємодії людей. Основою взаємодії є реалізація спільних інтересів незалежно від геополітичного чинника; це забезпечує відповідні соціально-політичні та культурно-історичні зміни в сучасному світі.

Р. Барбрук, до речі, у створенні мережі вбачає „нову парадигму суспільства, в межах якої мають перебудуватись бізнес, уряд і культура” [1]. Це свідчить, що мережеве суспільство ґрунтується, в першу чергу, на зміні парадигми суспільних відносин та системи державного управління, котра потребує нового стрижня побудови цивілізаційної культури, у ролі якого і виступає мережа.

На думку О. Давидова, „в мережі всі дії і предмети прагнуть до підпорядкування мережевій логіці, в силу чого для ізольованих систем просто немає місця... а тому мережа – це високопотенційний сплав людей та ідей, рух сили якого – ризик, динаміка та безупинна творчість” [2]. Приблизно такої ж думки дотримується і А. Соломонс, обґрутовуючи в праці „Влада мереж” доцільність впровадження у науковий обіг категорії мережі задля того, щоб закрити лакуни, які проявляються при співставленні старих теоретичних моделей з новою дійсністю.

Глобально стратегічний характер розуміння мережі запропонував теоретик концепції мережевого суспільства М. Кастельс, на думку якого „мережа – це колективна взаємодія, котра через волокно та ефір пов’язує в єдине ціле об’єкти живої і неживої природи, кількість яких швидко зростає. Вузлом мережі може стати все, що здатне вдаватись до обміну даними. Причому вузлу зовсім не обов’язково володіти розвинутим інтелектом, оскільки розумний результат можна отримати, правильно поєднавши не надто складні речі. Таке поєднання зовсім не змінює принцип здійснення дії і саме завдяки цьому задає нові правила поведінки” [3].

Характерною властивістю мережі, на відміну від усіх інших форм організаційної структури, є те, що в ній не існує чітко виражених центрів і меж. Відтак саме мережа як основна форма організації сучасного світоустрою є гнучкою системою ситуаційних зв’язків, які формуються між суб’єктами глобального простору, що дозволяє зафіксувати нову соціальну структуру, котра характеризує варіативність і мобільність розвитку сучасного світу. Тобто йдеться про рівень соціальної самоорганізації, який забезпечує внутрішню цілісність і несуперечливість мережі, кожен з елементів якої є складовою мережевої системи більш загального характеру і перебуває у ній на умовах рівноправного зв’язку.

З уваги на це необхідно вказати на основні критерії об’єднання в мережі. На нашу думку, ними можуть бути: 1) мотив, 2) форми взаємодії, 3) способи функціонування в мережі, 4) засоби співіснування в мережі, 5) правила. Проте, незважаючи на це, мережа як організаційна структура не має певних закономірностей свого функціонування: вона носить епізодичний та випадковий характер, а тому визначити конкретні стандарти, яких доцільно дотримуватися в межах певної мережі, принципово неможливо.

Все це свідчить, що мережа як форма соціальної організації має суттєві переваги над традиційними ієрархічними зв’язками, оскільки вони найбільш рухливі та найбільш адаптивні. Проте у функціонуванні мереж спостерігаються певні труднощі, пов’язані, у першу чергу, з координацією

функцій управління мережею, а також різними розмірами мереж, що заважає налагоджувати комунікативні зв'язки як у межах окремої мережі, так і між ними. Така рухливість мереж є досить ефективною формою соціальної життєдіяльності, оскільки шляхом латентного, децентралізованого та скоординованого налагодження взаємодії їм вдається забезпечити найвищий рівень організації соціальних дій. Рухливість та мобільність переструктурування мереж призводять до виникнення нових форм соціальної організації в умовах глобалізації.

Це підтверджується й дослідженнями Г. Смітса, на думку якого „мережі децентралізують виконання та розподіляють прийняття рішень; у них немає центру, вони діють за бінарною логікою: включення/виключення, все, що відбувається в мережі, корисне і необхідне для її існування... якщо вузол мережі перестав виконувати корисну функцію, то він відчувається нею і мережа заново реорганізується” [4]. Це відповідає так званому стратифікованому підходу у функціонуванні мережевого суспільства, згідно з яким окремі мережі є більш важливими елементами на відміну від інших, які ще перебувають у мережі, проте їх перебування у ній жодною мірою не може приводити до домінування одних мереж над іншими, адже тут йдеться про єдину мережеву логіку взаємодії, побудовану на принципах паритетності кожної мережі. Таким чином, мережа як форма соціальної організації є абсолютно вільною від будь-яких форм регламентації, а також ціннісно-нейтральною, оскільки вона є умовою і засобом реалізації певних цілей.

Виходячи з цього, можна класифікувати основні ознаки мереж. Так, на думку О. Неклесси [5], до них слід віднести неформальність, мобільність і дискретність. Особливою ознакою функціонування суб'єктів у мережі є незалежність, яка, на думку В. Чучкевича [6], характеризується: свободою вибору завдань та відповідальністю за них; множинністю лідерів (лідер як носій ресурсів, індивідуальний стиль функціонування мережі); об'єднавчою метою (індивідуальний інтерес кожного члена мережі недосяжний поза мережею); добровільністю зв'язків (що, у свою чергу, забезпечує гнучкість структури і склад мережі, швидку зміну об'єму ресурсів у ній); множинністю рівнів взаємодії (кожен діє з іншим без посередництва). До основних ознак суб'єктів мережевих структур Ю. Хабермас, [7] на відміну від інших, відносить відкритість, спонтанність, небезпеку, надмірну рихлість та бюрократизацію.

О. Бузгалін [8], спираючись на дослідження М. Кастельса, охарактеризував мережеві структури такими ознаками, як: неієрархічність, децентралізація, переважно горизонтальна або функціональна кооперація учасників; гнучкість, рухливість, мінливість форм і конфігурацій, легкість і швидкість створення та розпаду структур; відкритість мереж для „входу” і „виходу”, загальнодоступність ресурсів (передусім, інформаційних); рівноправність учасників мережі незалежно

від їх ролі, масштабу, ресурсів; вторинність форм і структур стосовно змісту діяльності; унікальність мереж.

Р. Патюрель до основних ознак мережевої організації відносить „опосередкованість впливу (здійснюється побічно); використання „слабких зв'язків”, які є більш результативними, ніж традиційні; первинну роль інформації в організації відповідних мереж; зменшення ролі часу і простору; зорієнтованість мережі на результат, а не на процес; можлива „короткотривалість” у функціонуванні мереж; висока мобільність; консенсусність прийняття рішень” [9].

Саме такі ознаки, що характеризують мережу як нову форму соціальної організації, цілком відповідають змісту розгортання сучасних глобалізаційних процесів.

Інституціоналізацією функціонування мереж є їх поєднання у глобальну матрицю, яка і виступає у ролі мережевого суспільства.

Поняття мережевого суспільства увів у науковий обіг М. Кастельс у праці „Зародження мережевого суспільства”. На його думку, „мережеве суспільство – це специфічна форма соціальної структури, яка характеризується настанням інформаційної доби”, адже тут „влада інформаційних потоків переважає над потоками влади” [10]. Основна позиція вченого зводиться до того, що мережеве суспільство характеризує зміну способів виробництва, впровадження виробничих відносин нового типу, що викликає зміни суспільних відносин. Відтак у межах мережевого суспільства формується нова форма взаємовідносин між суспільством і державою, яка базується на мережевих принципах. Так формуються мережеві відносини та мережеві структури суспільства.

Мережеве суспільство в умовах глобалізації становить принципово нову форму світоцілісності, здатну до самоорганізації, реструктурування та самовпорядкування. Як певна система, воно перебуває у стані постійного розширення, оскільки різною мірою та різними шляхами проникає у всі суспільства. Виходячи з цього, під мережевим суспільством слід розуміти структуровану об'єктивну реальність, яка може бути класифікована за двома рівнями — горизонтальним і вертикальним.

До горизонтального рівня мережі належать зв'язки між людьми та окремими організаційними структурами, які формуються в межах національної держави. Фактично йдеться про так звані медіа-структури як певні колективні об'єднання, під якими розуміємо окремо взятую особистість з її смаками, переконаннями, ідеями, поглядами, котра для реалізації своїх інтересів налагоджує індивідуальні форми зв'язку. Проте у цьому плані сучасні умови глобалізованого простору вкрай неоднозначні, оскільки „з одного боку, рівень мобільності людини дозволяє їй досить вільно і швидко переміщуватися в соціальному просторі, незалежно від цілей, які вона переслідує, обирати зв'язки та способи дій, а з іншого боку, мережі, в яких вона задіяна, самі певним чином диктують зв'язки й певні зразки поведінки, яких вона має дотримуватися” [11].

До вертикальних належать зв'язки, що формуються на основі взаємодії держав задля реалізації їх спільних інтересів, і можуть класифікуватися як глобальні соціальні зв'язки. Йдеться про міждержавні (транснаціональні) мережі (спільноти), які шляхом використання механізмів мережевої організації створюють умови інкорпорування різних організаційних структур у нову глобальну систему.

Мережеве суспільство як нова форма соціальної організації забезпечує реалізацію оптимальних форм поєднання індивідуального і колективного, державного і загальнонаціонального, професійного і самобутнього шляхом побудови нової інституціональної взаємодії суб'єктів глобального простору. Отже мережеве суспільство за своєю організаційною структурою спрямовується на майбутнє, ніби зобов'язується здійснити прорив у нього. Так, на думку О. Кіресва, саме „мережеві інновації слід розглядати як фронтір – прорив у майбутнє, який забезпечується за рахунок інтерпретації реальності” [12].

У контексті нашого аналізу принципово важливим є дослідження процесів становлення мережевого суспільства як нової історичної реальності в умовах глобалізації. Так, на думку М. Кастельса, „починаючи з 70-х років, у світі паралельно розпочалися три важливі і незалежні між собою процеси: інформаційно-технологічна революція, культурні та соціальні рухи 60-х – 70-х років, криза, яка призвело до переструктурування двох тодішніх соціально-економічних систем – капіталізму та етатизму, що й стало основною причиною появи мережевого суспільства” [13]. Нині етатизм і капіталізм як такі не в змозі адаптуватись до сучасних глобалізаційних вимог, що зрештою і призвело до економічних колізій і втрати політичного контролю у різних сферах життя суспільства.

В межах окремих дослідницьких підходів з метою обґрунтування ідеї становлення мережевого суспільства розроблено технологічну парадигму, яка зводить сутність його виникнення до індустріального та постіндустріального типів суспільного розвитку, які базуються на розвитку мікроелектроніки, генної інженерії та інформаційно-комунікативних технологій. Проте це не може бути визначальним критерієм, адже поява нових знань та інформації є фактором розвитку будь-якого типу суспільства. З нашої точки зору, принципово новим фактором у становленні мережевого суспільства є виникнення мереж інформаційних технологій, а вони, у свою чергу, є результатом індустріально-технологічного розвитку. Тому сьогодні буде принципово неправильним зводити становлення мережевого суспільства лише до інформаційного розвитку і, зокрема, до розвитку Інтернету як універсального інструментарію налагодження інтерактивної комунікації між суб'єктами глобального простору в межах одного часово-просторового виміру. Хоча і цей фактор відіграє важливу роль у становленні мережевого суспільства, однак він не може бути єдиним і визначальним. Приблизно такої ж думки дотримується і М.Кастельс, який вважає, що „мережеве суспільство характеризується одночасною

трансформацією економіки, праці та зайнятості, культури, політики, державних інститутів і, зрештою, простору і часу. Нові інформаційні та комунікативні технології, будучи вкрай необхідним інструментом багатовекторної трансформації, не є її причиною” [14]. Майже тотожним є розуміння мережевого суспільства, запропоноване К. Келлі, на думку якого воно „є модифікованою формою інформаційного соціуму” [15], адже ера комп’ютерів вже минула, а тому, враховуючи це, важко передбачити специфіку функціонування мережевого суспільства у майбутньому.

Проте, в межах цього підходу, ми виходимо з фактора впливу глобалізації на становлення мережевого суспільства. А тут є принципова відмінність у розумінні мережевого суспільства, оскільки в умовах глобалізації спрощуються форми налагодження зв’язків між людьми, а тому світ стає більш відкритим та індикативним (швидше піддається адаптації й модернізації). Отже саме глобалізація як об’єктивний процес призвела до появи мережевих форм взаємодії між людьми і державами, а це, у свою чергу, створило нові тактичні й стратегічні зв’язки і структури, які стали новими механізмами соціальної регуляції.

Згідно з цим, важливим питання є класифікація способів створення мереж як нових форм соціальної організації в умовах глобалізації. Однією з умов появи мережевого суспільства є збільшення „системної свободи”, що безпосередньо визначає відповідний спосіб об’єднання у мережі. Це, зокрема, підтверджується дослідженнями Х. Мартіна і Г. Шумана, на думку яких „мережа як соціальний устрій є найбільш адекватною формою об’єктивної реальності, зростання її цілісності, здатної до самоорганізації, яка є необхідною умовою збільшення системної свободи” [16].

Дещо іншої точки зору дотримується Ф. Фукуяма, який спосіб об’єднання людей у мережі бачить крізь призму чотирьох основних факторів, які пронизують всі пласти соціальної структури, а саме: „виробництво, споживання, досвід і влада” [17]. Саме ці фактори забезпечують відповідну реконструкцію цілей та ресурсів і сприяють налагодженню різних форм зв’язків між людьми, позбавлених будь-яких форм приписів та обмежень. Так, зокрема, виробництво є засобом трансформації певної реальності з метою підпорядкування її власним інтересам шляхом отримання нового продукту. Виробництво з необхідністю передбачає налагодження відповідних зв’язків між людиною і природою, безпосередньо між людьми, між окремими групами та державами. Однією з форм оволодіння продуктом виробництва є споживання, яке передбачає налагодження мереж, які дозволяють індивідуалізувати продукт виробництва в межах певної мережі. Важливим фактором створення мереж є також досвід, який з необхідністю передбачає створення мереж, які б забезпечували набуття та реалізацію знань на практиці шляхом взаємообміну між поколіннями та окремими соціальними групами. Досвід у цьому плані в першу чергу спрямовується на забезпечення інформаційних та людських потреб, що увиразнює необхідність перебування людини у

мережі. Влада, у свою чергу, є одним із способів функціонування мережі. Так, відповідно до концепції Ф. Фукуяма, „влада являє собою вплив одних людей на інших з метою нав'язати свою волю шляхом використання потенційного чи актуального, символічного або ж фізичного насилля” [18]. Формою інституціоналізації влади в мережі є суспільні інститути, які забезпечують функціонування владних відносин шляхом здійснення контролю та регламентації домовленостей між суб'єктами мережі. Саме влада є ефективним механізмом створення й функціонування мереж, оскільки вона передбачає певні форми зв'язку та формування відповідної системи відносин.

Аналізуючи способи створення мереж, слід звернути увагу і на форми символічної взаємодії, які теж з необхідністю призводять до формування певних мереж. Так, зв'язок індивіда або ж і його приналежність до певної культури може бути відповідною формою мережі, оскільки „індивід може засвоювати і прилаштовуватись до культури, створюючи, таким чином, свої індивідуальні ідентичності, які визначаються його досвідом” [19].

Одним із способів створення мереж є також технологія як „специфічний компонент соціальної структури”, в межах якої формуються інструменти, правила, процедури і прийоми, за допомогою яких „люди впливають на природу, себе та інших людей” [20]. В процесі реалізації таких технологій і створюються відповідні мережі, котрі модифікують соціальну структуру в умовах глобалізації.

Слід відзначити, що важливим аспектом налагодження мережевої комунікації в сучасному суспільстві є формування нової системи взаємозв'язків між людьми, яка визначається ступенем активності щодо включення в структури мережевого суспільства і є основним критерієм визначення рівня суспільного розвитку, стабільності та ефективності його управлінської системи.

Проте, на нашу думку, важливим способом створення мереж є об'єднання людей і структур на основі розв'язання спільних проблем, які турбують суб'єктів глобального простору. Так, і досі актуальною лишається формула „проблемних мереж”, започаткована ще у 1960-ті роки. Згідно з нею, відповідно до кожної проблеми створюється мережа суб'єктів, які володіють певними знаннями, досвідом і ресурсами для вирішення актуальних проблем. Саме тому, залежно від специфіки проблем та можливостей їх розв'язання, доцільно визначати характер (горизонтальні, вертикальні), стійкість та тривалість відповідних форм мереж. Треба відзначити, що саме стійкість і тривалість мереж характеризує зростання світоцілісності та визначає тип взаємодії між суб'єктами мережі, адже для людини характерні не будь-які форми зв'язку, а саме ті, що базуються на паритетності, рівноправності взаємодії, а, головне, слугують не вузькокорпоративним інтересам, а загальним.

Тому при побудові глобальних соціальних мереж доцільно говорити про збіг базових цінностей та настановлень, характерних для тієї чи

іншої спільноти. Мережа як така жодною мірою не може базуватись на радикальних настановленнях, адже вона має забезпечувати певну єдність між суб'єктами, а також і відповідну систему їх взаємодії. Все це засвідчує те, що конвенціоналізм є одним з головних способів формування мереж як певної структури, котра є результатом досягнення згоди між людьми.

Відповідно до цього, важливим питанням у контексті нашого аналізу є визначення фундаментальних принципів і цінності функціонування мережевого суспільства в умовах глобалізації. Це в особливому ракурсі актуалізує питання про зміст політики мережевого суспільства, зокрема про нормативно-правові регулятиви, які забезпечують паритетність і рівноправність зв'язків між суб'єктами глобального простору, а, головне, чи можливо досягнути справедливості у стосунках між ними. Слід наголосити, що головним за таких умов є не захист інтересів і прав окремої людини чи держави, а перетворення їх на предмет інтересу партнерів мережевого суспільства, де спільно виводиться формула відповідного рішення. Так, на думку О. Давидова, „мережеве суспільство є постійна зміна результату, майже миттєве перекомпонування значної кількості відносин... будь-якого роду чітко оформлені структури у мережевому суспільстві є епізодичними та випадковими” [21]. Проте, на нашу думку, скоріше за все основними принципами функціонування мережевого суспільства мають бути технології кризового менеджменту, оскільки саме вони можуть забезпечувати постійну корекцію стратегій суспільного розвитку, аби утримувати адекватний зв'язок з реальністю.

Тут, у першу чергу, йдеться про визначення тотожностей і відмінностей в інтересах і потребах між державами, які визначаються їх культурно-історичними факторами. В протилежному випадку це призведе до зіткнення інтересів в межах мережевого суспільства й виникнення так званого мережевого конфлікту, адже універсалізація мережевих принципів суспільного розвитку не завжди може бути прийнятною для всіх суб'єктів глобального простору.

Принципи мережевого суспільства визначають політику функціонування як окремих мереж, форми їх взаємодії, так і політику превалювання якоїсь мережі. У зв'язку з цим можна виокремити мережі американізації, китаїзації, японізації тощо, котрі прагнуть весь світ підвести під конкретні стандарти розвитку і функціонування і на основі цього створити свої корпоративні мережі. З огляду на це, мережеве суспільство виступає в ролі так званого методологічного інтегратора, який задає нову структуру глобального розвитку шляхом налагодження безперервної самоорганізації внутрішнього простору національних держав. У цьому ракурсі можна говорити про мережеву політику та мережеву економіку, мережеву культуру, мережеву технологію, мережеву науку. Зокрема, результатом останньої стали так звані універсальні теорії, що сформувалися завдяки транснаціональним науковим мережам (об'єднанням вчених, які розв'язували спільні наукові завдання). Мережева політика — це політика

окремої національної держави, яка базується на загальнопланетарних принципах і підтримується окремими суб'єктами глобального простору. Свідченням її реалізації стала низка „кольорових революцій”, яка недавно розгорнулася на пострадянському просторі.

Виходячи з логіки розуміння мережевого суспільства як специфічної форми соціальної організації, необхідно розглянути структуру мережевого суспільства, виокремивши її основні структурні елементи, котрі визначаються сферами їх функціонування, формами діяльності та відповідним типом суспільного розвитку.

Структурними елементами мережевого суспільства виступають окремі структури, які формують власні мережі, в результаті чого та в залежності від конфігурації мережевої організації і статусу такі структури виконують різні функції та наділяються відповідними повноваженнями. Це, у свою чергу, свідчить, що мережеве суспільство породжує нову соціальну динаміку, окремі стратегії розвитку суб'єктів глобального простору, які видозмінюються в результаті інституціоналізації та здобувають нові форми діяльності. Таким чином, згідно з логікою нашого дослідження, здійснимо аналіз структур, які становлять зміст функціонування мережевого суспільства.

Інформаційні структури

Сучасні інформаційні технології є важливим фактором формування інформаційних структур, взаємодія яких і становить глобальні інформаційні мережі. Тут можна говорити про медійні мережі, які нині застосовуються як у діловому спілкуванні, так і у сфері обміну інформацією, звуком і зображенням, мобільний зв'язок та Інтернет, які стають горизонтальними та вертикальними формами налагодження всесвітньої комунікації на початку XXI століття. Мережеві форми соціальної організації забезпечують, тим самим, гнучкість діяльності людей, функціонування структур і країн. Саме мережева організація взаємодії потребує постійної адаптації до сучасних умов суспільного розвитку, зокрема і до потреб та новітніх інформаційних технологій. Виходячи з того, що єдиним правилом організації загальнопланетарної життєдіяльності є те, що не існує жодних правил, то і створюється мережа мереж, де кожна країна визначає власні критерії вимог до формування відповідних мереж.

Розвиток інформаційно-комунікативних технологій передбачає створення інформаційних структур, які забезпечують розвиток освітньої, наукової і культурної інфраструктури шляхом налагодження відповідних форм інформаційної взаємодії між суб'єктами глобального простору. Це обумовлює стандартизацію якості послуг та модернізацію телекомунікаційної інфраструктури, що сприяє скороченню розриву в інформаційному та економічному розвитку між державами глобального простору.

Саме мережеві форми інформаційної взаємодії створюють нині нову реальність для життєдіяльності суспільства, завдяки чому змінюється специфіка й особливості функціонування основних сфер суспільного життя, а також форми суспільних відносин. У зв'язку з цим М. Кастельс говорить навіть і про „ідеологію інформаціоналізму”, яка становить основу мережевого базису суспільного розвитку, визначає способи й характер соціальної еволюції. На його думку, „мережа партнерських відносин обов'язково має бути пронизана відповідними інформаційними потоками, що безпосередньо доводить можливість становлення та функціонування мережевого суспільства лише в добу інформаційного розвитку” [22].

Особливо важлива роль у становленні інформаційних структур належить Інтернет-технологіям, які, за умови відповідної свободи та доступу до мережевого укладу, позбавленого просторово-часових обмежень, дозволяють встановлювати значну кількість прямих контактів (міжнародні, особистісні, ділові, культурні мережі, Інтернет-мережі), що знімає питання пошуку потенційних суб'єктів створення відповідних мереж. Саме за допомогою Інтернет-технологій формуються нові інформаційні структури, які становлять основу мережевої взаємодії, котра забезпечує необхідну швидкість вирішення актуальних соціальних проблем, прикладом чого можуть бути сайти, присвячені боротьбі зі СНІДом, раком тощо. На думку М. Кастельса, „всі сфери життя, починаючи з геополітики великих національних держав і закінчуючи повсякденням людей, змінюються, коли включаються в інформаційний простір та відповідні глобальні мережі” [23]. Тому доцільність включення у глобальні інформаційні мережі та повноцінне встановлення мережевих зв'язків є питанням, яке нині постає перед більшістю країн світу і потребує модернізації їх інформаційно-комунікативних технологій, адже саме вони визначають нову мережеву логіку трансформації соціальної системи.

Отже фундаментальною рисою впливу сучасних процесів глобалізації є формування чітко виділених інформаційних центрів-мереж сучасного світу, які фактично задають стандарти інформаційних технологій та розробляють стратегії їх розвитку. В результаті цього інформаційні центри-мережі забезпечують передачу інформації чи відповідних технологій відсталій периферії, здійснюючи взаємообмін інформаційними технологіями й утворюючи відповідні інформаційні структури. Мережеве суспільство, яке постає в результаті налагодження інформаційно-комунікативного взаємообміну, створює інфраструктури, які цілком залежать від фактора інформаційно-технологічного розвитку окремої мережі.

Інформаційні структури об'єднуються в мережі як форми соціальної організації, сутність і функціональні можливості яких посилюються завдяки розвитку інформаційних технологій. Це засвідчує те, що нині інформаційні структури визначають стратегічну й тактичну роль цієї

структури у відповідній мережі, а отже є ефективним засобом формування мережевих відносин.

Економічні структури

Процеси глобалізації забезпечили перехід сучасної світової системи в якісно новий стан – функціонування мережевих форм соціальної організації, а отже й викликали появу глобальних економічних структур.

Люди в ім'я реалізації економічних інтересів йдуть на контакт, утворюючи економічні структури в межах глобального простору. Включення їх в загальну економічну мережу дозволяє отримувати їм однакові можливості для проживання певного соціального часу і здатність переструктурувати простір, подолавши банальне для процесів глобалізації поняття фізичної відстані. Саме глобалізація об'єднала в єдине ціле (в єдиний простір) центри економічної, культурної і політичної активності всіх країн навіть тоді, коли форми діяльності та відповідні організаційні структури все ще лишаються національними.

Економічні структури як елементи функціонування мережевого суспільства ґрунтуються на новій моделі економіки, яка включає поєднання інформаційного і глобального факторів, що засвідчує те, що саме „знання та інформація стають ключовими джерелами виробництва й конкурентоспроможності” [24]. Потреба генерування знань і розвиток інформаційних технологій забезпечують взаємодію між людьми в загальнопланетарному масштабі, а це, у свою чергу, призводить до утворення стійких зв'язків між ними, так званих мереж, в межах яких і завдяки яким вони функціонують.

Нові економічні умови, які визначають безпрецедентну концентрацію капіталу і взаємодію управлінських ресурсів, призвели до мережевої децентралізації робочих місць. Транснаціональні структури в умовах глобалізації зазнали внутрішньої переструктуризації, що призвело до появи нових економічних структур і нових форм їх взаємодії. Це, зокрема, пов'язується з формуванням сфери послуг (завдяки промисловості, виробництву) як окремої мережі, спрямованої на обслуговування громадян.

Таким чином, важливим фактором появи економічних структур є глобальна економіка, яка забезпечує організацію відповідних фінансових потоків та експортну політику, що в результаті призводить до виникнення сукупності мереж між людьми і державами з різним рівнем зв'язків. При цьому слід відзначити й те, що глобальна економіка як система об'єктивно характеризується сукупністю зв'язків, котрі складаються в процесі діяльності взаємопов'язаних суб'єктів економічної діяльності (транснаціональні фірми, корпорації, структури). Тобто йдеться про виникнення в умовах глобалізації нової форми діяльності суб'єктів глобального простору – мережевої діяльності.

Проте тут виникає інше питання: наскільки те чи інше геополітичне й соціокультурне середовище адаптоване й готове до реалізації мережевої

діяльності, до якої вдаються відповідні економічні структури. При цьому важливим ризиком налагодження економічних структур, які становлять основу мережевої взаємодії в умовах глобалізації, є „вилучення інтелектуальних елементів з певного регіону, що може мати як фізичний (міграція, переселення спеціалістів), так і віртуальний характер, тобто людина чи ціла організація може територіально залишатись функціонувати в межах однієї країни, а інтелектуально (і фінансово) належати іншій, будучи, наприклад, через ту саму мережу Інтернету залученою до міжнародного поділу праці... Понад те, великі лізингові корпорації надають висококваліфікованих спеціалістів у сфері фінансів, програмування, юрисдикції тощо на тривалий період у різні організації у всьому світі (сьогодні ця людина може працювати в Сінгапурі, а через кілька місяців її відрядять, наприклад, до Токіо чи до Риму...” [25].

Аналізуючи сутність економічних структур та особливості функціонування мережевої економіки, доречно вказати на принципову залежність інших структур і сфер мережевого суспільства від економіки. Так, політика і культура всіх країн в умовах мережевого суспільства залежить від глобальних фінансових ринків, міжнародних зв'язків у сфері управління, виробництва та надання послуг. Тут значно спрощується система налагодження інвестиційної мережі: прямі інвестиції та закупівля акцій створюють нові умови розвитку і функціонування економіки більшості країн. Поясненням цього, на думку Дж. Барлоу, є „нова економіка, організована навколо інформаційних мереж, котрі не мають відповідних центрів, і базується на постійній взаємодії між вузлами таких мереж, незалежно від того, локальні вони чи глобальні” [26]. Специфіка функціонування мережевої економіки, яка викликає виникнення і функціонування економічних структур, характеризується трьома основними рисами: інформаційна економіка, яка зводить процес вироблення знань до рівня розвитку та конкурентоспроможності всіх економічних структур; глобальна економіка, яка забезпечує процес налагодження стратегічної взаємодії між відповідними економічними структурами (фінансові ринки, структури міжнародної торгівлі тощо); „нова економіка, пронизана мережами”, що призводить до появи нових форм соціальної організації, прикладом чого можуть бути мережеві підприємства (не просто мережі підприємств), тобто мережі, які утворюються із сегментів різних підприємств у межах глобального простору, сюди ж досить часто відносять і мережі, які є результатом об'єднання у мережі великого й середнього бізнесу. Принципом формування таких мереж є реалізація спільних для багатьох суб'єктів глобального економічного простору бізнес-проектів.

Наведені вище форми глобальної економіки призводять до трансформації структури соціальної організації, а, відповідно, й змінюють сам тип соціалізації сучасної людини у нових формах мережевих об'єднань.

Політичні структури

Мережеве суспільство обумовлює нині реконструкцію політичних інститутів, а відтак і появу нових політичних структур, які визначають специфіку функціонування політичних мереж в умовах глобалізаційного розвитку.

Політичні структури, об'єднавшись у політичні мережі, включають відносини між політичними суб'єктами, що забезпечують прийняття політичних рішень. Так, на думку Л. Сморгунова, політичні мережі, на відміну від інших мереж — культурних, соціальних, економічних, 1) є необхідною умовою вироблення політики й реалізації державного управління; 2) забезпечують встановлення зв'язку між управлінням і політикою; 3) включають моральний вимір управління та процес вироблення політичного рішення; 4) характеризують зв'язки та відносини, які є ключовим пунктом існування політичної сфери [27].

Відповідно до цього, рівень ефективності політичної сфери мережевого суспільства залежить від рівня узгодження політичних структур та функціональної спроможності політичних мереж. Так, на думку Г. Бертцеля, „політична мережа є набором відносно стабільних взаємовідносин, за своєю природою ієрархічних та взаємозалежних, які ув'язують в єдине ціле багатьох акторів, які мають спільні політичні інтереси й обмінюються ресурсами для того, аби просунути ці інтереси, визнаючи, що кооперація є найкращим способом досягнення спільних цілей” [28]. Виходячи з концепції вченого, саме „ідеї, вірування, цінності, ідентичність та довіра не лише мають значення для політичних мереж, але і є конструктивними для логіки взаємодії між членами мережі” [29].

Глобальні міждержавні структури

В умовах глобалізації формується багаторівнева мережа глобальних міждержавних структур, яка є мобільною, гнучкою і характеризує новий стиль інституціоналізації суспільного розвитку. Отже важливим питанням є інституціональний характер таких структур, а саме визначення того, чи носять вони глобальний характер і чи це властиво для всіх суб'єктів глобального простору, а чи все ж вони зберігають характер регіональної автономії і характеризуються відповідною системою горизонтальних відносин та гнучкою системою домовленостей. Тобто деякі суб'єкти певної мережі можуть дотримуватися координаційної позиції, а деякі — організаційно-регламентаційної.

Виходячи з умов глобалізації, однозначно можна говорити про глобальні міждержавні структури взаємодії як на глобальному, так і на регіональному рівнях. В першу чергу це пояснюється відповідними об'єктивними умовами, адже традиційні інститути управління втрачають свої функціональні можливості. Це, зокрема, пояснює й те, що нині глобалізація фактично заперечує можливість одновекторного характеру суспільного розвитку. З огляду на це, лише ефективна взаємодія між

посередниками шляхом перемовин та відповідних домовленостей може стати ефективним механізмом розв'язання глобальних проблем суспільного розвитку. Внаслідок цього особлива роль належить таким міждержавним структурам, як постійно діючі саміти (до прикладу, Шанхайська організація співпраці), форуми та об'єднання, які у формі інституціоналізації своїх мереж спрямовуються на розв'язання глобальних проблем та реалізацію міжнародної безпеки. В межах таких міждержавних структур окремі країни перетворюються на окремі структурні елементи мереж різного рівня організації, виступаючи у ролі структурних складових транснаціональних корпорацій (ТНК), ЄС, НАТО, недержавних організацій.

Найбільш вдалим прикладом інституціоналізації мереж в умовах глобалізації є Єврокомісія, яка забезпечує формування відповідних мереж шляхом взаємодії міждержавних структур, діяльність яких спрямовується на вирішення конкретних завдань, адже тут для прийняття рішення необхідний консенсус, який забезпечується створенням відповідних мереж. Так, на думку Дж. Дібелла, „Єврокомісія перетворюється на мережеву матрицю”, в межах якої стратегічні союзи перестають бути ефективними, оскільки політика її спрямовується на досягнення взаємної довіри, а тому „позиція представників держави формується відповідно до обговорення кожної проблеми” [30]. В результаті розв'язання кожної проблеми формуються тактичні структури, які об'єднуються в окремі мережі на умові спільного вирішення окремих проблем.

Слід відзначити й те, що об'єднання окремих міждержавних структур у відповідні мережі ставить їх перед необхідністю підпорядкування загальним принципам функціонування таких мереж, що досить часто суперечить загальноприйнятим правилам поведінки в межах традиційних структур.

У контексті нашого аналізу особливу увагу доцільно приділити визначенню ролі та специфіки функціонування національної держави в межах міждержавних глобальних структур. За нових умов вона стає більш гнучкою, швидше адаптується до зовнішніх факторів та легше піддається трансформації, будучи більш відкритою до різних транснаціональних структур (НАТО, ЄС, СОТ), вибудовує нову модель партнерських відносин з націями-державами. У свою чергу, це дозволяє національній державі хоча й опосередковано „зберегти суверенітет, а головне децентралізувати владу”, делегувавши її регіонам і недержавним організаціям з різною функціональною структурою. Особливо важливим є розуміння змісту такого утворення, адже тут принциповим є питання визнання за певними управлінськими структурами конкретних функціональних повноважень, і тут важливо, з одного боку, утримати первинний порядок розподілу таких повноважень, а з іншого — виробити узгоджені форми їх реалізації, виходячи зі зміни специфіки функціонування міждержавної мережі, де окрема держава стає більш впливовою. Важливим питанням, яке виникає

у зв'язку з цим, є з'ясування специфіки здійснення влади в межах відповідної мережі щодо визначення організаційно-функціональних засад реалізації влади. І тут позиції дослідників неоднозначні. Зокрема, дехто з них вживає поняття управління мережею, дехто — лідерство в мережі, дехто вказує на владні функції, якими наділяються суб'єкти мережі. Проте більшість дослідників вважає за доцільне все ж вживати поняття управління. На думку Л. Сморгунова, управління в мережі здійснюється „шляхом організації спільних перемовин між державними і недержавними структурами на основі реалізації взаємного інтересу спільними зусиллями, а, відповідно до цього, й для прийняття політичного рішення, яке б задовольняло всіх учасників перемовного процесу” [31]. Все це вказує на те, що саме категорія управління найбільш адекватно характеризує реалізацію організаційно-контрольних і стратегічних функцій в межах окремої мережі, оскільки, тим самим, має на меті визначення спільного знаменника взаємодії учасників мережі на основі їх прагнення досягти консенсусу.

(Закінчення в наступному номері журналу).